

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De strafrechtelijke aanpak van eengerelateerd geweld nader beschouwd

Janssen, J.H.L.J.; Voorde, J.M. ten

Citation

Janssen, J. H. L. J., & Voorde, J. M. ten. (2011). De strafrechtelijke aanpak van eengerelateerd geweld nader beschouwd. *Proces, Tijdschrift Voor Strafrechtspleging*, 90(2), 87-98. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/61824>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/61824>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ARTIKELEN

De strafrechtelijke aanpak van eergerelateerd geweld nader beschouwd*

Janine Janssen & Jeroen ten Voorde

Inleiding

De aanpak van eergerelateerd geweld is een onderwerp dat verschillende Europese staten bezighoudt, waaronder Nederland.¹ Weliswaar bestaat er in elk van deze staten grote overeenstemming over de afkeuring van dit fenomeen,² een effectieve bestrijding van eergerelateerd geweld is daarmee nog niet gegeven. Duidelijk is wel dat het strafrecht in de bestrijding een voorname rol heeft. Sommige staten zijn bijvoorbeeld overgegaan tot strafbaarstelling van bepaalde uitingsvormen van eergerelateerd geweld, zoals huwelijksdwang. Tegelijkertijd wordt erkend dat de strafrechtelijke aanpak onderdeel moet vormen van een grootschaliger aanpak, waarin ook preventie (door de overheid en particuliere organisaties) een belangrijke rol speelt.³ In Nederland is gekozen voor een integrale aanpak, waarin de bescherming van (vrouwelijke en mannelijke) slachtoffers, preventieve maatregelen (genomen door overheden en particuliere organisaties) en een intensievere strafrechtelijke aanpak worden gecombineerd.⁴ In dit verband werd in 2006 het vijfjarige interdepartementale programma 'Eergerelateerd geweld' ingesteld, waarin een integrale aanpak van eergerelateerd geweld is ontwikkeld. De strafrechtelijke aanpak – die als het ware wordt samengevat in de op 1 april 2010 in werking getreden Aanwijzing huiselijk geweld en eergerelateerd geweld⁵ – wordt gecombineerd met beveiliging van slachtoffers en met preventiebeleid.⁶ Er is op deze drie terreinen gestreefd naar betere weerbaarheid van slachtoffers en risicogemeenschappen, voor hulpverleners betere mogelijkheden om (dreiging

* Dr. Janine Janssen is hoofd wetenschappelijk onderzoek van het Landelijk Expertise Centrum Eergerelateerd Geweld (LEC EGG), dat is ondergebracht bij de politie Haaglanden. Daarnaast is zij redactielid van *PROCES*. Mr. Jeroen ten Voorde is universitair docent straf- en strafprocesrecht bij het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden en rechter-plaatsvervanger in de Rechtbank Haarlem.

1 Zie M.H.C. Kromhout (red.), *Eergerelateerd geweld in Groot-Brittannië, Duitsland en Turkije. Een overzicht van informatie inzake aard, omvang en aanpak*, Den Haag: WODC 2008; M.M. Idriss & T. Abbas (red.), *Honour, Violence, Women and Islam*, New York: Routledge 2010.

2 Zie Resolutie 1881 (2009) van de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa; Resolutie A/RES/59/165 (2004) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties; Resolutie van het Europees Parlement 2006/2132(INI) (2007) over een routekaart voor de gelijkheid van vrouwen en mannen 2006-2010, *PbEU* van 31 december 2007, C 301 E/56.

3 Zie bijv. *Belgische Senaat* 2009/10, schriftelijke vraag nr. 4-5721.

4 Zie *Kamerstukken II* 2005/06, 30 388, nr. 6.

5 Aanwijzing huiselijk geweld en eergerelateerd geweld van 29 maart 2010, *Stcrt.* 2010, 6462.

6 Zie *Kamerstukken II* 2005/06, 30 388, nr. 6.

met) eergelateerd geweld te herkennen en meer opties om daadwerkelijk te kunnen helpen en een betere onderlinge samenwerking, meer contact tussen betrokken instellingen en gemeenschappen waarbinnen deze problemen spelen, voldoende opvangplaatsen voor slachtoffers, een adequate wijze van opsporing en vervolging door politie en justitie, inzicht in eergelateerd geweld op basis van gedegen en feitelijk onderzoek, een opzet voor eenduidige registratie van eerzaken, en een integrale samenwerking tussen politie, vrouwenopvang, het Openbaar Ministerie en andere relevante (overheids)instanties.

In deze bijdrage staan wij stil bij de strafrechtelijke aanpak. In de eerste plaats beschrijven wij enkele aanleidingen voor beleidsvorming en de concrete uitwerking van de strafrechtelijke aanpak. Op een aantal accenten uit die aanpak zullen wij vervolgens een reactie leveren, namelijk de centrale positie van het slachtoffer, de focus op de daad en opvattingen over cultuur en strafmaat.

Hoofdpijnen van de strafrechtelijke aanpak van eergelateerd geweld

Aanleidingen voor beleidsvorming

Zoals aangegeven, bestaat het beleid (en het eerdergenoemde programma) inzake eergelateerd geweld uit drie onderdelen: beveiliging, maatschappelijke preventie en de strafrechtelijke aanpak. Het op deze wijze ingerichte beleid is ontstaan als reactie op enkele incidenten waarbij het (vrouwelijke) slachtoffer onvoldoende bescherming werd geboden tegen geweldsuitoefening door de echtgenoot, de vader of diens familieleden.⁷ Om die reden is de beveiliging van slachtoffers het vertrekpunt van het eerdergenoemde programma. Beveiliging betekent allereerst zorgen voor voldoende opvangplaatsen waar slachtoffers beschermd zijn tegen geweld. Daarbij speelt geheimhouding van de opvangplaats een belangrijke rol. Die geheimhouding kan alleen slagen, zo is de gedachte, als relevante overheidsinstanties en andere instellingen op de hoogte worden gebracht van de situatie van het slachtoffer en weten wat de mogelijke consequenties zijn van het bekend worden met diens verblijfplaats bij de (potentiële) dader(s) en dus het belang van geheimhouding onderkennen en hun werkmethoden daarop afstemmen. Het gaat dan om woningbouwverenigingen, gemeenten (sociale dienst), zorg- en onderwijsinstellingen en dergelijke. Verbetering van werkprocessen en een zekere gevoeligheid creëren voor eergelateerd geweld vragen om bevordering van deskundigheid bij de leden van deze instanties en instellingen. Ook vraagt beveiliging om afstemming van gemaakte keuzes en dus om (regulier) overleg. Beveiliging is tevens slechts mogelijk als door de strafrechtelijke overheid kan worden opgetreden tegen de potentiële dader(s). Omdat eergelateerd geweld een complex fenomeen is, geldt ook voor de politie en het Openbaar Ministerie de noodzaak tot het bevorderen van deskundigheid.

In een reactie op een gewelddadig incident verklaarde de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, Verdonk, in 2003 dat dit soort geweld in een rechts-

7 Zie M. Siesling & J. ten Voorde, 'Eerwraak in het Nederlandse strafrechtelijke beleid: een paradox van goede bedoelingen', *Panopticon* 2008, 3, p. 7-28.

staat onacceptabel is.⁸ Hierin vinden we een tweede reden voor het ontstaan van beleid inzake de aanpak van eergerelateerd geweld, namelijk de opvatting dat dergelijk geweld strijdig is met (internationale) mensenrechten,⁹ maar ook een voorbeeld is van gebrekkige integratie van bepaalde allochtone groepen in de Nederlandse samenleving.¹⁰ Dit past in het beeld dat in die tijd over de multiculturele samenleving in Nederland postvatte. Het integratiebeleid wordt als mislukt beschouwd en hoewel daarover veel genuanceerder kan worden gedacht, blijft de indruk bestaan dat er iets grondig mis is in Nederland en dat harder moet worden gewerkt aan de integratie van allochtonen, in de eerste plaats door allochtonen zelf. In het kader van de aanpak van eergerelateerd geweld wordt daarbij ingezet op bewustwording bij de betrokken groepen zelf door voorlichting en subsidiëring van private initiatieven. De strafrechtelijke aanpak geldt daarbij als stok achter de deur: de betrokkenen moeten zich realiseren dat tegen eergerelateerd geweld kan worden opgetreden en dat er bij veroordeling naar wordt gestreefd zo zwaar mogelijke straffen op te leggen, enerzijds bedoeld als norminprenting dat eergerelateerd geweld onacceptabel is, anderzijds erop gericht de leden van de betrokken groepen ervan te weerhouden over te gaan tot gewelddadig eerherstel. Generale preventie voert de boventoon. Impliciet wordt het strafrecht dus gebruikt om integratie van allochtonen met de sterke arm te bevorderen en zelfs af te dwingen.¹¹ Daarbij wordt ervan uitgegaan dat het begaan van eergerelateerde delicten voortvloeit uit een vrije keuze: dat dergelijk cultureel geïnspireerd gedrag die vrije keuze zou belemmeren,¹² wordt niet (meer) omarmd. Zou de mogelijkheid om al dan niet op een reactie op een eerschending te kunnen reageren worden ontkend, dan zouden allochtonen ook niet tot het afzweren van eergerelateerd geweld kunnen worden bewogen. De vrijheid om normen en gedrag te kunnen veranderen, dat wil zeggen een constructivistische visie op cultuur,¹³ lijkt te worden erkend. Gelet op het voorgaande lijkt de strafrechtelijke aanpak van eergerelateerd geweld onder een specifiek gesternte te zijn ontstaan. Allereerst betekent de nadruk op beveiliging van het slachtoffer dat niet de verdachte, maar het slachtoffer en diens belangen centraal staan in de strafrechtelijke aanpak. Getracht moet worden slachtoffers van eergerelateerd geweld onderdak te geven en hun de kans te bieden een leven op te bouwen zoals zij dat willen. Daartoe dient een netwerk te worden ontwikkeld van waaruit slachtoffers langzamerhand vanuit de beveiligde omgeving weer naar een normaal leven kunnen toewerken. De strafrechtelijke

8 *Handelingen II* 2003/04, nr. 17, p. 253-257.

9 *Kamerstukken II* 2003/04, 29 614, nr. 2, p. 19 (Nota *Grondrechten in een pluriforme samenleving*).

10 *Kamerstukken II* 2005/06, 30 304, nrs. 1-2, p. 35-36. Zie ook R. Gowricharn, 'Inleiding. De multiculturele samenleving. Van kritiek zonder context naar een redelijk debat', in: R. Gowricharn (red.), *Falende instituties. Negen heikele kwesties in de multiculturele samenleving*, Utrecht: Forum 2006, p. 9.

11 Zie met voorbeelden uit Israël T. Tomer-Fishman, "Cultural Defense", "Cultural Offense", Or No Culture at All?: An Empirical Examination of Israeli Judicial Decisions in Cultural Conflict Criminal Cases and of the Factors Affecting Them', *Journal of Criminal Law and Criminology* 2010, 100(2), p. 475-521.

12 Zie o.a. A. Renteln, *The Cultural Defense*, New York: Oxford University Press 2004, p. 15.

13 Zie over een dergelijke visie op cultuur o.a. G. Baumann, *The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*, New York/Londen: Routledge 1999, p. 17-27.

aanpak van (potentiële) daders is mede bedoeld dat opbouwen van een normaal leven enigszins te kunnen laten slagen. Vroegtijdig ingrijpen geldt in dat verband als noodzakelijk. Wil het slachtoffer (weer) een normaal leven kunnen leiden, dan moeten de daders in een zo vroeg mogelijk stadium strafrechtelijk worden aangepakt. De koppeling van eerge relateerd geweld aan het veelomvattender thema integratie en het beschouwen van eerge relateerd geweld als een bewijs van mislukte integratie, leidt ertoe dat ook het strafrecht kan worden ingezet om integratie te bewerkstelligen of te bespoedigen. Daaruit spreekt een duidelijk geloof in de mogelijkheden van het strafrecht. Dit alles is in het algemeen in het hedendaagse strafrecht zichtbaar. Ten aanzien van de strafrechtelijke aanpak van eerge relateerd geweld geldt dat dit enkele specifieke gevolgen met zich kan meebrengen. Alvorens die te onderzoeken is het wenselijk de strafrechtelijke aanpak van eerge relateerd geweld aan de hand van de Aanwijzing nader toe te lichten.

De strafrechtelijke aanpak nader beschouwd

Hoe ziet de strafrechtelijke aanpak eruit? Voor zover het de opsporing en vervolging betreft kan een antwoord op deze vraag worden gevonden in de op 1 juni 2010 in werking getreden Aanwijzing huiselijk geweld en eerge relateerd geweld.¹⁴ De bescherming van slachtoffers is gebaat bij een aanpak waarin het eerge relateerde motief zo vroeg mogelijk wordt herkend door de politie en de ‘andere partners in de veiligheidszorg’. Wat betreft de opsporing dient ten eerste te worden gelet op signalen die mogelijk op eer als motief voor (dreigend) geweld zouden kunnen duiden. Deze signalen worden aangeduid als ‘rode vlaggen’. Die worden op drie velden onderscheiden: sommige vlaggen hebben te maken met aanleidingen tot conflicten (provocaties, bedreigingen en dergelijke), andere houden verband met (veronderstelde) gevolgen van eerherstel (bijvoorbeeld moord, doodslag, suïcide, maar ook vermissingen), en tot slot zijn er rode vlaggen die duiden op culturele achtergronden die een licht werpen op de afhankelijkheid van individuen ten opzichte van hun gemeenschap. Deze rode vlaggen zijn ‘vertaald’ in een query, dat wil zeggen een elektronische zoekslag waarmee belangrijke politieke informatiesystemen dagelijks kunnen worden onderzocht. Dit elektronische sleepnet haalt tal van zaken boven waarbij vragen of zorg over eer als motief leven. Voor die zaken wordt in stap twee een ‘checklist’ ingevuld. Dit is een kwalitatief instrument op basis waarvan informatie over de sociale achtergronden van de betrokkenen wordt verzameld. Op basis van de met dit instrument verzamelde gegevens kan een externe deskundige, bijvoorbeeld een (cultureel) antropoloog of een arabist, worden ingeschakeld, die zijn of haar licht laat schijnen over mogelijke motieven voor het doen en laten van betrokkenen. Op grond van informatie verzameld met de checklist kan vervolgens een derde stap worden gezet:

14 Aanwijzing huiselijk geweld en eerge relateerd geweld van 29 maart 2010, *Stcrt.* 2010, 6462. Zie ook: J.H.L.J. Janssen & J.M. ten Voorde, ‘Eerge relateerd geweld en strafvorderlijk beleid. Een analyse van de Aanwijzing huiselijk geweld en eerge relateerd geweld’, *Trema* 2010, 33(7), p. 300-305; D. Driessen, W. Timmer, J. Janssen & J. ten Voorde, ‘Aanpak van eerge relateerd geweld in de politiepraktijk. Consequenties van de Aanwijzing huiselijk geweld en eerge relateerd geweld’, *Tijdschrift voor de Politie* (te verschijnen).

het maken van een plan van aanpak, waarin overigens op voorhand niet is uitgesloten dat ruimte voor kordaat en repressief optreden op zijn plaats is.

De hiervoor kort omschreven werkwijze wordt de methode LEC EGG, afkorting voor Landelijk Expertisecentrum Eer Gerelateerd Geweld, genoemd.¹⁵ Slechts op basis van deze methode kan een plan van aanpak worden geformuleerd. De methode LEC EGG is een manier om betrouwbare gegevens te verzamelen en onderbouwde conclusies te trekken over het motief in een bepaalde casus. De methode moet dan ook worden gezien als middel dat de waarheidsvinding dient. Het belang daarvan is niet gering. Eergerelateerd geweld gaat met nogal wat vooronderstellingen gepaard, waarvan (ook gelet op de Aanwijzing) een van de belangrijkste is dat naast de materiële dader er meer betrokkenen zouden zijn bij een delict of in potentie meerdere personen een bepaald eergerelateerd feit kunnen begaan. Die veronderstelling leidt er vervolgens toe dat het onderzoek zich niet tot één materiële dader moet beperken, maar dat 'politie en Openbaar Ministerie zich blijvend alert tonen ten aanzien van mogelijke mededaders'. Voor dergelijk onderzoek kunnen strafvorderlijke bevoegdheden worden gehanteerd. Het gebruik daarvan vloeit in het kader van de aanpak van eergerelateerd geweld niet slechts voort uit de wet, maar ook uit de uitkomst van de methode LEC EGG. In het licht van de waarheidsvinding is dit goed verklaarbaar. Onderzoek naar eergerelateerd geweld kan, zo is de veronderstelling, pas tot betrouwbare resultaten leiden wanneer de methode LEC EGG (op juiste wijze) is toegepast. Overigens kan niet worden ontkend dat de inzet van strafvorderlijke bevoegdheden verband houdt met een zekere prioritering. Wanneer naar aanleiding van de methode LEC EGG een eergerelateerd motief aanwezig lijkt te zijn, zinspeelt de Aanwijzing erop dat bij de allocatie van strafvorderlijke middelen deze ruimhartig worden ingezet tegen een ruime kring van personen.

Met betrekking tot de vervolging wordt in de Aanwijzing aansluiting gezocht bij de algemene opvattingen over eergerelateerd geweld: als 'ontoelaatbare aantasting (...) van het recht op leven respectievelijk de lichamelijke integriteit' ligt het niet in de rede te denken in termen van strafverlichting, maar eerder in termen van strafverzwaring, en is een cultureel verweer (gegoten in de vorm van een schulditsluitingsgrond als psychische overmacht) uitgesloten. Hier blijkt een daadgerichte visie op vervolging. De persoon van de verdachte, die gelet op het strafvorderlijk beslissingsmodel van artikel 348/350 Wetboek van Strafvordering (Sv) altijd in de beoordeling naar de verwijtbaarheid en bij de bepaling van de straf wordt betrokken, heeft in de Aanwijzing geen plaats gekregen. Deze opvatting sluit aan bij een visie waarbij het strafrecht kan worden gebruikt om een bepaald fenomeen uit te bannen en een bijdrage kan leveren aan de integratie van allochtonen. Al te veel coulance met de persoon van de dader staat kennelijk op

15 Zie nader J. Janssen, *Instroom en vroegerherkenning van mogelijke eerzaken bij de politie. Een onderzoek naar casuïstiek uit 2006*, Deelrapport 1, Den Haag: Ministerie van Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en LEC EGG 2008; J. Janssen, *Analyse van mogelijke eerzaken: het gebruik van de checklist en de inzet van externe deskundigen. Een onderzoek naar casuïstiek uit 2006*, Den Haag: Ministerie van Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en LEC EGG 2009.

gespannen voet met de noodzaak eergerelateerd geweld zo effectief mogelijk aan te pakken.¹⁶

Enkele opmerkingen over accenten in de aanpak

Bescherming van het slachtoffer

Vanuit strafrechtelijk oogpunt lijkt het beleid vooral te zijn gericht op de politie en het Openbaar Ministerie, alsmede op actoren die in het hedendaagse veiligheidsbeleid worden betrokken. We doelen hierbij op gemeenten en zorg- en onderwijsinstellingen. Het valt op dat veel energie is gestoken in het verbeteren van kennis en methodiek en in de samenwerking tussen deze instellingen en organisaties. Dat was ook nodig: er was sprake van een blinde vlek als het ging om eergerelateerd geweld. Uit media-interviews met slachtoffers blijkt bijvoorbeeld dat vrouwen die zijn ondergedoken vanwege de angst voor eergerelateerd geweld, worden ‘verraden’ door het vermelden van de geheime verblijfplaats van die vrouwen aan hun echtgenoten, vaders en dergelijke.¹⁷ Het gevaar zit soms in een klein hoekje: zo vluchtte ooit een getrouwde vrouw die op het punt stond te bevallen van een buitenechtelijk kind de echtelijke woning. Ze vond onderdak in een blijf-van-mijn-lijfhuis. Nadat ze met een ambulance naar het ziekenhuis was gebracht om daar te bevallen, werd de rekening van de ambulancerit naar de echtelijke woning gestuurd. Toen wist haar familie in welke gemeente zij verbleef en werd het daardoor voor hen minder moeilijk om haar op te sporen.¹⁸

De bescherming van het slachtoffer heeft de hoogste prioriteit. Het voorkomen van situaties zoals die hiervoor zijn beschreven is daarom zeer gewenst. Ook voor de strafrechtelijke aanpak geldt dat voorkomen van geweld prioriteit heeft. Natuurlijk dient naar aanleiding van geweld daarop te worden gereageerd, maar veel nadruk wordt gelegd op het voorkomen dat een conflict in gewelddadig handelen onttaardt. Vandaar dat er in de Aanwijzing bijvoorbeeld op wordt gewezen dat bedreiging met geweld aanleiding kan zijn om (nader) onderzoek te doen naar de eventueel eergerelateerde context. Vanzelfsprekend kan op een strafbare bedreiging strafrechtelijk worden gereageerd (een bedreiging zonder (vuur)wapen door één persoon leidt overigens in de regel niet tot strafvervolging, maar tot het aanbieden van een (geldboete)transactie).¹⁹ In het kader van eergerelateerd

16 Het voorgaande staat in schril contract met de opvattingen uit de nota *Criminaliteit in relatie tot etnische minderheden* uit 1997, waarin het cultureel verweer eveneens werd afgewezen, terwijl tegelijkertijd het belang van een geïndividualiseerde benadering van cultureel geïnspireerd handelen (maatwerk) werd benadrukt. Zie *Kamerstukken II 1997/98*, 25 726, nr. 1, p. 23. Zie over deze ontwikkeling in Nederland en elders A. Fleras, *The Politics of Multiculturalism: Multicultural Governance in Comparative Perspective*, New York: Palgrave MacMillan 2009 (voor Nederland: p. 147-164).

17 *De Pers* 8 oktober 2010, ‘Doodsbang voor je ex, en al zes maanden in de wachtrij. Reacties; Eerwraak “Ze nemen het niet serieus”’.

18 J. Janssen, *Je eer of je leven? Een verkenning van eorzaken van politieambtenaren en andere professionals*, Den Haag: Stapel & De Koning 2008, p. 109.

19 Zie Richtlijn voor strafvordering bedreiging van 5 januari 1999, *Stcrt.* 1999, 62 in combinatie met de Aanwijzing Kader voor de strafvordering van 1 april 2008, *Stcrt.* 2008, 62.

geweld geldt dat naar aanleiding van een bedreiging de methode LEC EGG wordt toegepast teneinde te achterhalen of er sprake kan zijn van eergerelateerd geweld en zo ja, op welke wijze vervolgens het beste dient te worden gehandeld. Er is op grond hiervan een duidelijk verschil van beoordeling van een eenvoudige bedreiging en een eenvoudige bedreiging in een mogelijke eerzaak. Dat verschil leidt vervolgens mogelijk wel tot (al dan niet ernstige) inbreuken op de persoonlijke levenssfeer van de verdachte van bedreiging en, mogelijk, diens familieleden. Uit de Aanwijzing blijkt echter niet op grond waarvan dit verschil kan worden gerechtvaardigd. Wanneer vanuit de bescherming van slachtoffers wordt gedacht, is er een rechtvaardiging voor dit verschil te geven. Stelt men dat de belangrijkste rechtvaardiging van het strafrecht gelegen is in het beschermen van het slachtoffer, dan zou men vervolgens kunnen stellen dat de belangen van een verdachte daaraan ondergeschikt behoren te zijn. Dit lijkt inderdaad de tendens in het huidige politieke debat over het strafrecht en de verhouding tussen slachtoffer en dader te zijn geworden.²⁰ Een andere rechtvaardiging voor het verschil in aanpak van gewone en eergerelateerde bedreiging lijkt de nadruk op het voorkomen van geweld. Inderdaad blijkt in het strafrecht van de laatste jaren het voorkomen van strafbare feiten prioritair te zijn geworden,²¹ zodat ook vanuit deze ontwikkeling het verschil in reactie wel kan worden verklaard: als een bedreiging in een eerzaak een groter risico op (meer) geweld oplevert, moet daartegen worden opgetreden. Daarbij lijkt ook te gelden dat hoe groter de risico's op geweld zijn, hoe meer middelen kennelijk mogen worden ingezet om (een escalatie) daarvan te voorkomen. De aanvaardbaarheid van de gesignaleerde disproportionaliteit kan vanuit een hedendaagse visie op het strafrecht dus worden verklaard. Maar hoe valide zijn deze argumenten? Met betrekking tot het slachtoffer kunnen we er inmiddels inderdaad niet omheen dat de rechtvaardiging voor strafvorderlijk handelen mede in de bescherming van slachtoffers wordt gevonden. Wanneer zij door de handelwijze uit de Aanwijzing beter worden beschermd, zou dat het verschil in aanpak tussen gewone en eergerelateerde bedreiging kunnen rechtvaardigen. Op dit moment ontbreken echter voldoende gegevens om daarop een eenduidig antwoord te geven. Los hiervan moet worden opgepast een dichotomie te creëren tussen dader en slachtoffer. Victimologische studies leren dat bij slachtoffers van delicten wraakgevoelens kunnen leven, waardoor zij op hun beurt daders kunnen worden.²² Er is dus sprake van diffuus dader- en slachtofferschap. Een bedreiging kan ook uit zelfbehoud zijn geuit. Een al te harde aanpak van de bedreiger mistent dat hij wellicht oorspronkelijk slachtoffer was en andersom. Hoewel voor dit

20 Regeerakkoord VVD-CDA van 29 september 2010, *Veiligheid en verantwoordelijkheid*, p. 41.

21 Zie o.a. M.A.H. van der Woude, *Wetgeving in een Veiligheidscultuur. Totstandkoming van antiterrorismewetgeving in Nederland gezien vanuit maatschappelijke en (rechts)politieke context* (diss. Leiden), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2010, p. 106-119; M.J. Borgers, *De vlucht naar voren* (oratie Vrije Universiteit van Amsterdam), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2007.

22 Zie bijv. S. Bandes, 'When victims seek closure: forgiveness, vengeance, and the role of the government', *Fordham Urban Law Journal* 2000, p. 1599-1606; R. Elias, 'Paradigms and paradoxes of victimology', in: Ch. Sumner e.a. (Eds.), *International Victimology: selected papers from the 8th international symposium held 21-26 august 1994*, Canberra: Australian Institute of Criminology 1996.

element van wraak zeker bij bloedwraak aandacht is, is het wenselijk om ook in (het beleid inzake) eerzaken beter naar dergelijke mechanismen te kijken. Politie en justitie moeten zich hiervan bewust zijn.

Met betrekking tot het voorkomen van strafbare feiten geldt dat preventie meer is dan alleen een straftheorie; zij is ook een strafrechtstheorie.²³ Waar het strafrechtjuristen in dit verband om gaat, is hoe wordt voorkomen dat het denken in termen van preventie tot excessen in de opsporing, vervolging, berechting én bestraffing leidt. Zeker waar het gaat om het optreden naar aanleiding van risicoschattingen, wordt gewaarschuwd voor al te voortvarend (strafvorderlijk) handelen zonder een degelijke empirische basis.²⁴ De methode LEC EGG is juist als een degelijke basis voor nader onderzoek bedoeld. Pas na een zorgvuldig gebruik van de methode kan worden nagedacht over de voor de onderhavige casus beste strategie. Hoewel bij elke methode kanttekeningen kunnen worden geplaatst, helpt een zorgvuldige inzet van deze methode voor een zekere gevoeligheid bij de gebruiker. Die leert dat niet elk vermoeden dat sprake is van een eerzaak gerechtvaardigd is. Voorkomen moet worden al te snel conclusies te trekken (begripserosie). Die terughoudendheid komt naar verwachting de hanteerbaarheid van het begrip eergerelateerd geweld ten goede.²⁵ Een betere hanteerbaarheid kan een zo effectief mogelijke aanpak ervan aanzienlijk bevorderen.

Voor het juiste gebruik van de methode is volgens de Aanwijzing de politie verantwoordelijk. Naar onze mening dient, indien de politie de methode hanteert in een strafrechtelijke context, het juiste gebruik uiteindelijk onder verantwoordelijkheid van de officier van justitie te staan. Immers, hij draagt de verantwoordelijkheid over de opsporing. De rechter, die ten behoeve van het bewijs gebruikmaakt van de resultaten van de methode LEC EGG, moet zich eveneens van de betrouwbaarheid van de resultaten van het onderzoek vergewissen, zeker wanneer van de zijde van de verdediging daarover wordt geklaagd.

Focus op de daad en niet op de dader

In de Aanwijzing huiselijk geweld en eergerelateerd geweld wordt vooral het accent gelegd op de daad en niet zozeer op de persoon van de dader. De dader lijkt vrijwel buiten beeld te zijn. Ook hierin is de aanpak van eergerelateerd geweld een voorbeeld hoe tegenwoordig in zijn algemeenheid over strafrecht wordt gedacht. Echter, als het om de aanpak van eergerelateerd geweld gaat, ligt de nadruk weliswaar niet zozeer op één dader, maar is de gedachte dat altijd meerdere personen op de hoogte zijn van en betrokken zijn bij de oplossing van een eerconflict. Het eerste en het tweede staan in nauw verband met elkaar. Op de hoogte kunnen zijn familieleden, maar ook derden. Wanneer derden op de hoogte zijn, kan roddel ontstaan, wat een aanjager kan zijn voor het (al dan niet) gewelddadig oplossen

23 J.M. ten Voorde, 'Preventie van criminaliteit', in: E.R. Muller e.a. (red.), *Criminaliteit. Criminaliteit en criminaliteitsbestrijding in Nederland*, Deventer: Kluwer 2010, p. 399-415.

24 Zie bijv. M. Moerings, *Straffen met het oog op veiligheid: een onderneming vol risico's* (oratie Leiden), Leiden: z.u. 2003, p. 15.

25 J. Janssen & R. Sanberg, *Mogelijke eerzaken nader bekeken. Een onderzoek naar casuïstiek uit 2006. Deelrapport 3*, Den Haag: Landelijk expertisecentrum eergerelateerd geweld politie Haaglanden 2010.

van het eerconflict. Wanneer familieleden op de hoogte raken, kunnen zij bijdragen aan het oplossen van het eerconflict. Van belang is te onderzoeken of zij die betrokken zijn bij, of een bijdrage leveren aan, het strafbare feit, kunnen worden gezien als strafbare deelnemer.

In de Aanwijzing wordt veel nadruk gelegd op de rol van familieleden bij de oplossing van het eerconflict. Vanuit de literatuur over eergerelateerd geweld is dat goed te verklaren. Juridisch is die rol echter nog niet zo heel makkelijk te kwalificeren. De moeder die op de hoogte was van het om het leven brengen van haar dochter, haar naar de plaats waar zij om het leven zou worden gebracht heeft meegenomen, in de woning waar het meisje van het leven is beroofd is gebleven en is meegegaan naar de plaats waar zij, gewikkeld in een vloerkleed, werd achtergelaten, is medepleger van moord, ook al bleef onduidelijk of zij zich aan de gedragingen van haar echtgenoot kon onttrekken.²⁶ Aan de andere kant kunnen het enkel beschikbaar stellen van geld ten behoeve van de aanschaf van een vuurwapen en het meermalen deelnemen aan een familieberaad waar werd beslist over eerwraak niet worden aangemerkt als medeplichtigheid aan moord.²⁷

Uit het voorgaande blijkt dat de jurisprudentie niet heel erg veel houvast biedt welke betrokkene nu wel en welke niet strafrechtelijk aansprakelijk kan worden gesteld. Een en ander zal afhangen van de concrete omstandigheden van het geval. Wel blijkt uit de eerste zaak dat niet erg veel aandacht wordt geschonken aan de persoon van de verdachte. Of zij zich, gelet op haar culturele achtergrond, aan de beslissingen en gedragingen van haar echtgenoot kon onttrekken, deed niet ter zake. Vanuit een sterk objectiverend strafrecht, waar de aard van de gedragingen en de omstandigheden van het geval voor het bewijs van medeplegen van doorslaggevend belang zijn, valt deze manier van redeneren wel te verklaren.²⁸ Dit betekent voor de opsporing dat dus vooral op de aard van de gedragingen en de omstandigheden van het geval kan worden gefocust.

Uit onderzoek blijkt dat onderzoek naar deelnemers niet eenvoudig is.²⁹ De vraag is ook hoever je moet willen gaan met het opsporen en vervolgen van hen. Uit de Aanwijzing blijkt dat onderzoek naar deelnemers niet te snel moet worden gestaakt. Uit oogpunt van preventie is dat begrijpelijk. Immers, wanneer zo veel mogelijk mensen in het vizier worden gehouden, is de kans dat het geweld escaleert (of wanneer het slachtoffer om het leven is gebracht, de werkelijke dader aan vervolging ontsnapt door hulp van derden) wellicht kleiner. Tegelijkertijd kost dergelijk onderzoek vaak veel geld en capaciteit, waardoor andere zaken mogelijk

26 HR 14 oktober 2003, *NJ* 2005, 182 m.nt Kn. Zie ook de casus die leidde tot HR 10 juni 2006, *LJN* AX9216.

27 HR 13 maart 2007, *LJN* AZ5462. Eerder was reeds bepaald dat dit feitencomplex ook geen medeplegen van moord opleverde (Rb. Dordrecht 21 oktober 2003, *LJN* AM2493). Mogelijkerwijs zou dergelijk handelen wel kunnen vallen onder het nieuwe art. 141a Sr, waarin het opzettelijk gelegenheid, middelen of inlichtingen verschaffen tot het plegen van geweld tegen personen of goederen strafbaar is gesteld.

28 Gesteld wordt dat deze omstandigheden beter passen bij de beoordeling van een beroep op een strafuitsluitingsgrond (H.D. Wolswijk, 'Cultuur en strafbaarheid', *RMTThemis* 2004, 165(5), p. 262), al blijkt uit jurisprudentie dat dit niet zo heel erg veel effect heeft. Zie noot 36.

29 E.J. van der Torre & L. Schaap, *Ernstig eergerelateerd geweld: een casusonderzoek*, Den Haag: COT Instituut voor veiligheids- en crisismangement 2005, p. 47-56.

kerwijs blijven liggen. Een oplossing voor dit dilemma kunnen wij niet geven, maar wij menen wel dat de moeizame opsporing niet ligt in de omschrijving van de deelnemingsvormen.³⁰ Die is al dermate ruim, dat een verdere uitbreiding daarvan zal neerkomen op een positief antwoord op de Bijbelse vraag: 'Ben ik mijn broeders hoeder?' Daarmee worden de grenzen van strafrechtelijke aansprakelijkheid wel erg ver opgerekt.

Allochtonen én autochtonen

Eergerelateerd geweld wordt vooral in verband gebracht met gedragingen begaan door personen uit allochtone kring. De definitie daarvan laat echter in het midden of het een allochtoon fenomeen is. Terecht, naar onze mening: ook autochtonen plegen strafbare feiten omwille van eer.

Dat gesteld zijnde, kan niet worden ontkend dat het onderzoek naar en het beleid aangaande eergerelateerd geweld vooral zijn gericht op geweld binnen allochtone kring. Eergerelateerd geweld wordt daarbij stevast gezien als een fenomeen dat cultureel is bepaald. Terecht wijst de Aanwijzing erop dat hieruit niet volgt dat elk in allochtone kring gepleegd geweld cultureel bepaald is, of dat elk geweld dat in huiselijke kring plaatsvindt eergerelateerd is. Maar wanneer ervan kan worden uitgegaan dat een bepaalde gedraging eergerelateerd is, is er sprake van een culturele context. Die constatering heeft al meer dan dertig jaar de vraag opgeroepen of, en zo ja hoe, met die culturele context rekening moet worden gehouden. Een tijd lang leek in de literatuur, en in zekere mate ook in de gepubliceerde jurisprudentie, een zekere coudance voor cultureel geïnspireerd geweld te bestaan.³¹ Bij het bewijs, bij de beoordeling van strafuitsluitingsgronden (zoals noodweer en psychische overmacht), maar vooral in de strafftoemeting werd geacht ruimte aanwezig te zijn in positieve zin rekening te houden met de culturele achtergronden van feit en verdachte. De laatste jaren zien we een duidelijke omslag in het denken: in de literatuur zijn stemmen opgegaan cultureel geïnspireerd geweld zwaarder te bestraffen,³² en uit de jurisprudentie blijkt dat de culturele context van het strafbare feit soms als een grond voor strafverzwaring wordt gehanteerd. Politici dringen met betrekking tot eergerelateerd geweld al enige tijd aan op 'het introduceren van strengere straffen'.³³ De regering stelde hierover echter het volgende: 'De strafrechtelijke aanpak van daders van eergerelateerd geweld verschilt niet van die van andere delicten. Als in het verweer wordt verwezen naar de culturele achtergrond hiervan, leidt dat niet tot strafvermindering.'³⁴ Uit de Aanwijzing blijkt hetzelfde: strafvermindering ligt niet in de rede. Of strafverzwaring evenmin tot de mogelijkheden behoort, wordt echter niet duidelijk gemaakt.

30 Anders lijken de opmerkingen van CDA-Kamerlid Sterk in: *Kamerstukken II 2004/05*, 28 345 en 29 203, nr. 38, p. 2. Zie ook *Kamerstukken II 2004/05*, 28 345 en 29 203, nr. 38, p. 5.

31 Zie M. Siesling & J.M. ten Voorde, *Verdediging in culturele strafzaken*, Den Haag: Sdu 2009.

32 Zie o.a. C. Maris, 'Wie is de vader, wie is de dader?', *NJB* 2002, 76(35), p. 1711.

33 *Kamerstukken II 2007/08*, 30 388, nr. 27, p. 2.

34 *Kamerstukken II 2006/07*, 30 388, nr. 9, p. 6.

Culturele verklaring en de strafmaat

Wat moeten we vinden van deze neiging om cultuur als grond voor strafverzwaring te zien? We kunnen hier op twee manieren naar kijken. Ten eerste is het de vraag of het zwaarder bestraffen van cultureel geïnspireerd geweld effectief is. Ons is geen onderzoek bekend op basis waarvan die conclusie kan worden getrokken. Daarnaast gelden andere problemen. In het kader van de aanpak van vrouwelijke genitale verminking is gesteld dat het enkel benadrukken van zwaardere straffen nadelige gevolgen kan hebben voor het preventiebeleid. Leden van de betrokken groepen zien in zwaardere bestraffing een 'culturele afstraffing' en zouden als gevolg daarvan minder bereid zijn om over het gewraakte handelen in overleg te treden om langs die weg het fenomeen te doen stoppen.³⁵ Tevens zouden ervaringen in met name Turkije, waar eer als motief voor een moord met een veel hoger strafmaximum wordt bedreigd, leren dat het slachtoffer van eengerelateerd geweld niet om het leven wordt gebracht, maar zodanig onder druk wordt gesteld dat het zelf een einde aan het leven maakt. Enkel denken dat met zwaardere straffen eengerelateerd geweld zal stoppen, lijkt dus een illusie. De aanpak vraagt om een integraal beleid, waarin elk onderdeel op zodanige wijze wordt ontplooid dat de verschillende onderdelen elkaar niet in de wielen rijden en waarin het voor succes ook nodig blijkt kennis te nemen van de culturele context van het geval.

Ten tweede is het de vraag of zwaarder bestraffen van cultureel geïnspireerd geweld juridisch aanvaardbaar is. Vanuit de vergeldingsgedachte is wel aangegeven dat vergelding proportioneel moet zijn en om die reden de culturele druk in strafverlichtende zin moet worden meegewogen. Dit is alleen een valide argument als men daaraan vooraf laat gaan dat het strafrecht gevoelig moet zijn voor de druk vanuit cultuur.³⁶ Zoals aangegeven, lijkt die gevoeligheid in ieder geval in de politiek niet meer aanwezig. Eerder lijkt omwille van de bescherming van het slachtoffer de vergeldingsgedachte tegen de verdachte te werken. Vanuit de preventiegedachte zou kunnen worden gesteld dat zwaardere straffen wenselijk zijn, omdat daarmee een duidelijke norminprenting zou plaatsvinden en leden van allochtone groepen zouden worden afgeschrikt om omwille van de eer geweld te gebruiken (of daarmee te dreigen). Hoewel dat laatste niet is bewezen, lijkt de preventiegedachte wel leidend te zijn in het debat. Maar hoe ver mag de rechter hierin gaan? Mag een zwaardere straf dan gebruikelijk worden opgelegd omdat de groep waartoe de verdachte behoort hierdoor beter wordt afgeschrikt? Onlangs heeft het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) zich over deze kwestie uitgelaten. In deze zaak was een Roma-vrouw door een Bulgaarse rechter tot een zwaardere (onvoorwaardelijke gevangenis)straf dan gebruikelijk (en geëist) veroordeeld, omdat Roma voorwaardelijke gevangenisstraffen niet als straf zouden ervaren. Een onvoorwaardelijke gevangenisstraf had dus geen gene-

35 E. Bartels, A. van der Kwaak & K. Bartels, 'Meisjesbesnijdenis in justitieel perspectief', *PROCES* 2002, p. 49-53.

36 In al wat oudere jurisprudentie werd culturele druk wel erkend, vooral als de verdachte minderjarig was. Zie bijv. Rb. 'Den Bosch 13 februari 2001, NJ 2001, 130 (Veghelse eerwraak). Het aannemelijk worden van die druk heeft echter nooit geleid tot het honoreren van een beroep op psychische overmacht. Zie Siesling & ten Voorde 2009, p. 67-72.

raal preventief effect. Het EHRM verwierp een dergelijke strafmotivering en veroordeelde Bulgarije voor schending van het discriminatieverbod en het recht op een eerlijk proces, respectievelijk artikel 14 en 6 lid 1 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM).³⁷ Uit deze uitspraak volgt dat verschillen in strafmaat, -soort en -modaliteit, die enkel zijn gebaseerd op de etnische of culturele achtergrond van de verdachte, in strijd zijn met het EVRM. Hiermee is niet gezegd dat dergelijke achtergronden nooit in de strafmotivering mogen worden meegewogen, maar de rechter moet oppassen zijn straf voornamelijk te baseren op de afkomst van de verdachte of de achtergrond van het feit. Kortom: een eerlijke benadering van eezaken vereist zowel in de fase van opsporing als tijdens de vervolging een open blik voor de vele facetten van dit soort kwesties. Dat caleidoscopische beeld kan nooit worden gevangen door enkel een blik op de etnische achtergrond van betrokkenen te werpen.

37 EHRM 25 maart 2010, appl.nr. 37193/07 (Paraskeva Todorova/Bulgarije).